

Evaldas VYČINAS

Idiofonai Lietuvoje. Naujas žvilgsnis

Idiophones in Lithuania. The New Aspect

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjama ir apibendrinama visa medžiaga apie idiofonus (saviskambius). Jie klasifikuojami pagal naujausią tarptautinę klasifikaciją. Apžvelgiama etnologinė ir archeologinė medžiaga, susijusi su šiais instrumentais. Tyrinėjama ir lyginama su kaimyninių tautų idiofoniniais instrumentais. Tyrimo metodas – aprašomasis ir lyginamasis tipologinis.

Reikšminiai žodžiai: idiofonai, idiofonų klasifikacija, idiofonai kalendoriniuose papročiuose, vestuvėse.

Abstract

The article examines the existing material about idiophones. It deals with ethnomusicological, ethnological and archeological stuff related with these instruments. Idiophone instruments are studied and compared with those of neighbouring countries. The investigation is based on comparative typological and descriptive methods.

Keywords: idiophones, classification of idiophones, idiophones on calendar holidays, at weddings.

Straipsnyje norime atkreipti dėmesį į menkai tyrinėtą temą – idiofonus, arba saviskambius instrumentus. Instrumentologijai skirtuose leidiniuose apie šiuos instrumentus paprastai kalbama mažai, tiksliau sakant, idiofonų skyriai yra skurdžiausi. Muzikos instrumentų parodose ar specialiuose muziejuose, tokiuose kaip Kauno muzikos instrumentų muziejus, informacijos apie idiofonus taip pat nedaug.

Išsamiausiai idiofonus aprašė Gvidas Vilys, apgynęs šiai temai skirtą disertaciją (1996) ir toliau rašantis apie įvairius idiofonus (Vilys, 2000). Daugiau tokio pobūdžio darbų kol kas nėra. Apie varpų pamėgdžiojimus rašė Daiva Vyčiniene ir Renata Balsienė.

Bažnytiniai varpai, varpeliai, varpelių rinkiniai kaip specifinė tema tik iš dalies yra etnomuzikologinių tyrimų objektas. Tai bažnytinio meno dalykas, todėl šiame straipsnyje jie netyrinėjami. Be to, bažnytinių varpų temai jau skirta nemažai dėmesio. Juos aptarė Arvydas Karaška, G. Vilys, Povilas Švėrebas, muzikos akustikos požiūriu tyrinėjo Rytis Ambrazevičius ir kiti.

Idiofonai (arba liet. saviskambiai) – muzikos instrumentai; juose garsus sukelia virpantis instrumento korpusas (kartais virpa tik jo dalis). Idiofonai instrumentologams labai svarbūs tapo tik XX a., kai rimtai susidomėta muzikos instrumentų kilme. Manoma, kad barškalai, vėriniai ir kiti paprasti idiofonai – patys seniausi muzikos instrumentai. Tai tarsi rankų ir kojų „pratęsimas“. Jais dažniausiai pakeičiamas plojimas rankomis, trepsėjimas ir kiti rankomis ar kojomis sukeliama garsai. Barškalai šalia būgnų yra dažniausi šamanų instrumentai. Beje, pats šamano būgnas – ne tik membranofonas, bet iš dalies ir idiofonas. Jis apkarstytas žvangučiais, varpeliais ir kitais idiofonais. Visas šamano

kostiumas taip pat nukabinėtas įvairiais skambančiais, žvangančiais, šnarančiais, barškančiais daiktais, šamano šokį paverčiančiais tam tikra „pragaro sarabanda“ (Элиаде, 1998, p. 120).

Lietuviški būgnai taip pat laikytini ne vien tik membranofonais, bet ir idiofonais. Rėmo būgnas turi mažas lėkšteles – žvangučius, įtaisytus rėme, ir varpelį kitoje pusėje. Didysis būgnas labai dažnai viršuje turi lėkštes, mušamas arba ranka, arba kojiniu pedalu. Tokį pedalinį būgną paprastai naudodavo armonikininkas, tapdavęs savotišku „žmogumi orkestru“.

Apie žmogaus kūną kaip muzikos instrumentą rašė rusų etnomuzikologė Olga Veličkina. Anot jos, rusų šokyje ne tik kojos, bet ir visas kūnas skamba kaip instrumentas. Antai Kursko rateliuose, A. M. Rudniovos pastebėjimu, vaikinai dažnai priklaupia ant vieno kelio ir muša rankomis į žemę, per šlaunis, galvą, žandus. Taip pat šokio ritmas gali būti išmušamas visokiais buities rakandais: šaukštais, kočėlais, dalgiais, pečiadangtėmis, kibirais, geldomis ir t. t. Lyg ir išplečiamas veiksmas: nuo žmogaus kūno prie artimiausios buities, namų zonos. Kaip skambantys padargai pasitelkiami daiktai, turintys svarbią ritualinę reikšmę (pagal: Величкина, 2005).

Daugiau informacijos apie idiofonus randame ne etnomuzikologų, bet etnologų, archeologų darbuose. Šie instrumentai buvo labai svarbūs įvairiose šeimos, kalendorinėse šventėse. Dėl to jie aptinkami papročių aprašuose, dažniausiai net neįvardijant, kad tai muzikos instrumentai.

Archeologiniai, etnologiniai ir kalbiniai duomenys, vieni kitus papildydami, atkuria gan tikslų idiofonų

vaizdą Lietuvoje. Galima teigti, kad idiofonai naudoti kaip apotropiniai, signaliniai, ritualiniai ir pasilinksminimo instrumentai.

Idiofonų klasifikacija. Pagal Curto Sachso ir Ericho Hornbostelio 1914 m. sukurtą muzikos instrumentų sistematiką idiofonai skirstomi į keturis skyrius, išreikštus skaičiais (Hornbostel, Sachs, 1986, p. 151–207). Straipsnyje remiamasi vėlesne šios klasifikacijos versija, pateikta R. Midgley knygoje „Pasaulio muzikos instrumentai“ (Midgley, 1999, p. 90–91, 276–277). Joje idiofonai pagal garso išgavimo būdą skirstomi į 8 skyrius. Lietuvoje pirmo skyriaus idiofonų nėra¹, taigi lietuviški instrumentai skirstomi į septynis skyrius. Kratomųjų ir mušamųjų idiofonų skyriai gausesni, kituose mažiau instrumentų ir jų tipų.

Idiofonų klasifikavimas – gana naujas ir keblus klausimas. Čia kol kas labai daug painiavos. E. Hornbostelis ir C. Sachsas rėmėsi XIX a. belgų muzikologų Fransua Ogiusto Gevaerto, Victorio-Charleso Mahillono klasifikacijomis. Jose idiofonai vadinami *autofonais*. V.-Ch. Mahillonas rėmėsi senovės indų klasifikacija, išdėstyta estetikos traktate „Natjašastra“ (Andrijauskas, 1999, p. 206). Beje, E. Hornbostelis ir C. Sachsas savo darbo įžangoje apsidraudė nuo galimų klasifikacijos nesėkmių, sakydami, kad muzikos instrumentų klasifikacija – tai ne augalų ar gyvūnų klasifikacija. Čia susiduriame su žmogaus kūriniais.

Lietuvoje C. Sachso ir E. Hornbostelio klasifikacija savo darbuose remiasi instrumentologai Marija Baltrėnienė, Arvydas Karaška, Romualdas Apanavičius. M. Baltrėnienės knygoje „Lietuvių liaudies muzikos instrumentai“ instrumentai tiesiog išvardijami, kai kurie jų (ypač bandūrėlis) gana išsamiai aprašomi. Beje, pirmoje knygos dalyje idiofonai taip ir vadinami, antroje dalyje vartojamas *savaime skambančių instrumentų* pavadinimas (Baltrėnienė, 1980, p. 61–66). Trečioje M. Baltrėnienės knygoje, parašytoje kartu su R. Apanavičiumi, bandūrėlis, trikampis ir varpas aptariami skyriuje „Kitų tautų ir klasikiniai instrumentai“, o lenta, žvejų lenta, žvanguliai, rinkinė, lentutės, dzindzė aprašomi skyriuje „Daiktai, naudojami kaip muzikos instrumentai, ir menkai žinomi instrumentai“. Skyrelyje „Kiti buities daiktai“ įvairūs rakandai tik išvardijami (be jokio aprašymo) pažymint, kad skalbimo lenta, kočiotė (turbūt turima omenyje kočėlas), šaukštai, samčiai, puodai, duonkubiliai, katilai, pečiadangtės, kultuvės, grūstuvės, keptuvės ir kiti buvo naudojami jaunųjų keltuvėse, dar kiti – instrumentiniuose ansambliuose: buvo mušama per pasagą, noragą, dalgiapentę, tuščiavidurį kelmą, lentą, katilo šukę ar beldžiama į vartus. Melodijai pritarti naudotas šluotkotis, ritmiškai braukant juo per grindis, taip pat stryku virpinant pjūklą. Nurodoma, kad visa informacija apie kitus buities daiktus paimta iš Jono Švedo ir Juozo Žilevičiaus darbų².

M. Baltrėnienės ir R. Apanavičiaus pateiktas idiofonų sąrašas – gana įspūdingas. Jei jis būtų tinkamai suklasifikuotas, pateiktos rimtos nuorodos, komentarai, būtų labai gera paspartis idiofonams tirti.

A. Karaška, klasifikuodamas idiofonus, pirmasis gana sėkmingai taikė C. Sachso ir E. Hornbostelio klasifikaciją. Jo straipsnis apie idiofonus „Tarybų Lietuvos enciklopedijoje“ 1986 m. yra septynių skyrių. Skiriami *sutrenkiamieji, mušamieji, beldžiamieji, kratomieji, gramdomieji, frikciniai, gnaibomieji idiofonai* (Karaška, 1986, p. 39). Čia esama ir vieno abejotino skyrelio – *vėjinių*, o juk šie yra ne idiofonai, bet *aerofonai*, juose garsą sukelia oras. Galbūt tuos vėjo tilindžiuojamus varpelius reikėtų skirti prie *kratomųjų*, pateikiant pastabą, kad juos krato ne žmogus, bet vėjas. 2003 m. išleistoje „Muzikos enciklopedijoje“ A. Karaška pakartoja tuos pačius idiofonų skyrių pavadinimus (Karaška, 2003, p. 10).

Šiame straipsnyje *sutrenkiamieji* yra *suduodamieji, gramdomieji – braukiamieji, frikciniai – trinamieji, gnaibomieji – skambinamieji*. Visi kiti yra tie patys.

I. Beldžiamieji idiofonai

1. Spragilai. Vestuvėse per jaunųjų keltuves **spragilais (kultuvais)** vestuvininkai muša ant prieklėčio į grindis. Tokio papročio aprašą pateikė Balys Buračas:

Trečiadienio rytą, dar jauniesiems klėty bemiegant, giminės, kaimynai ir pajauniai eina jaunųjų kelti. Atsineša iš klojimo glėbį nekultų javų (kai nėra nekultų javų, gerai ir koks šiaudų kūlys), pasitiesia bent du ar tris pėdus prie klėties durų ir gražiai, sutartinai kultuvais kulia, kaip klojime. Tik paskesniais laikais jau prasimanyta mušti kultuvais į duris, skambinti krosniadangtėmis, keptuvėmis, pjūklais, puodais ir visokiais daiktais. Kuldami kulejai dainuoja:

*Kelkis, marti,
Ilgai miegi,
Apsuk girnas,
Kiaulas žviegia.*

Po valandėlės jaunikis, pravėręs klėties duris, paduodavo kulejams butelį raudonosios. Tada kulejai nustoja kultti. Gavę dovanų, nešasi gryčion vaisintis (Buračas, 1993, p. 405).

Panašiai Suvalkijoje šeiminkės pasitikdavo muzikantus, barškindamos į puodus, brūžindamos kočėlus, tarkas. Ryte šeiminkės panašiai keldavo muzikantus, o drauge su muzikantais ir kitais vestuvininkais – jaunuosius (Vily, 1996).

2. Žvejų lenta. Lentą įleidžia į eketę kartu su tinklu ir muša dviem pagaliais, ritmiškai kartodami magiškus žodžius. Tai padeda prisišaukti stintas (Baltrėnienė, Apanavičius, 1991, p. 152).

1 pav. Žvejų lenta (ilustr. iš: Midgley, 1999, p. 276)

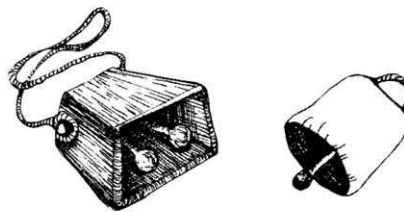
3. **Lazda** į siją muša piršlys ar maršalka. Priekulės apylinkėse kvieslys, atėjęs į namus, lazda suduodavo į lubų siją. Apie Varėną, Alytų į siją buvo tvojama duonkepės dangčiu ar pagaliu (Čepienė, 1977, p. 32, 67). Apie Daugus į siją muša kvieslys, kviesdamas brolius, seseris ir visą pulką (LTR 1404). Piršlys, reikalaujamas nuotakos per sužadėtuves, trunkydavo žalia lazda į siją. Taip jis kviesdavo nuotaką. Kvieslys šalia savo kvietkos kartais dar turėdavo kančiuką, stirnos koją arba rapnyką ir juo trunkydavo į suolus (Marijampolė LTR 1174, Keturakiai 93). Dieveniškių apylinkėse svotas lazda ar kočėlu stuksendavo stakton per jaunosios apdovanojimą (Vyšniauskaitė, 1995, p. 362). Visus šiuos ir kitus triukšmavimus daugelis papročių tyrinėtojų (J. Balyš, A. Vyšniauskaitė, M. Gimbutienė, A. Karaška) laiko priemone, padedančia apsiginti nuo pikto (Vyšniauskaitė, 1995, p. 303).

Pagaliais piemenų šokyje „Bulius“ sudaužia šokėjai, prasilenkdami vienas su kitu. Paskutiniame šokio rate visi šokėjai tranko pagaliais į žemę³.

II. Kratomieji idiofonai

1. **Skrabalas**. *Barškalas, barškutis, barškynė, skrabis, skraba, skrabalaitis, skrabalai, kankalas, klebetas, klegučiai, zvanukai*, latv. *klabata, skrabals, grebulis, koka zvans, balt. zvanok, botala, kliapaila, balabon*.

Lietuvių palyginimuose apie labai liesą žmogų sakoma: *tas vyras išdžiūvęs kaip skrabalas*; apie plepį sakoma: *netarškek kaip šarkos skrabalas* arba *barški kaip skrabalas uosinis*.

2 pav. Skrabalai (ilustr. iš: Midgley, 1999, p. 277)

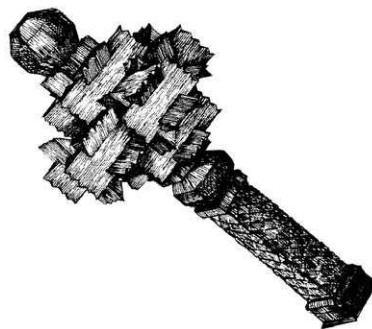
Skrabalus (medinis ar metalinis varpelis, dėžutė su dviem muškiliais) gamindavo iš kieto medžio, klevo, uosio, ir kabindavo gyvuliams ant kaklo, kad ganant miške būtų girdėti, kur nuklydo gyvulys. Tai gi skrabalas funkcija ne muzikinė, bet darbinė. Tai piemenų darbo įrankis, kaip ir botagas bei ragas. Tik kartais Žemaitijoje ir Dzūkijoje skrabalą ar kelis skrabalus pritaisydavo prie kuolo ir mušdavo pritardami kitais muzikos instrumentais. Vėliau net kelis skrabalus pritaisydavo prie didžiojo būgno, mušamo kojiniu pedalu.

Aukštaitijoje karvėms kabindavo *lekėtus*, panašius į skrabalą. *Lekėtai* – tai lenta su dviem ar trimis parištais muškiliais, latviai šį instrumentą vadina *klabina* (su 5 muškiliais, pagal: Vilys, 2005).

2. **Barškalas**. Dieveniškių apylinkėse bent du kartus per metus (prieš Kalėdas ir Velykas), skersdami kiaules, lietuviai darydavo **pūslės barškala**. Pūslę išdirbdavo, pripildavo žirnių, pripūsdavo, užrišdavo ir padžiaudavo. Kai išdžiūdavo, būdavo vaikams barškalas (Pliūraitė-Andrejevienė, 1995, p. 321). Apie tai pasakojo Juozas Žygaitis⁴ ir kiti pateikėjai Žemaitijoje. Sakydavo: „Duok pūslę (išpūstą ir išdžiovintą kiaulės pūslę), ir tegul sau žlegina.“⁵ Su tokiu barškalu vaikščiodavo ir Užgavėnių persirengėliai⁶.

Panašų instrumentą žaislą gamindavo ir kurpiai (Kurpių (*Kurpie*) regiono gyventojai) Lenkijoje (Olędzki, 1978, p. 104).

3. **Barškutis**. Anot Pranės Dundulienės, panašų nedidelį barškutį, tarškutį darydavo iš žąsies gerklės (stemplės). Į žąsies stemplę pripildavo akmenukų, jos galus sujungdavo ir išdžiovindavo (Dundulienė, 1991, p. 336).

3 pav. Barškutis (ilustr. iš: Midgley, 1999, p. 276)

Medinį kryžiaus formos barškutį darydavo iš lentelių ir koto. Į kote padarytą skylę kryžmai sukaišiodavo lenteles, iš jų susidarydavo tuščios ertmės. Į jas pripildavo akmenukų (Galaunė, 1958). Tokį pat barškutį darė lenkai (*grzechotka drewniana*, pagal: Olędzki, 1978, p. 98) ir slovakai (*chrastidlo*, pagal: Leng, 1967, p. 52).

4. Kvietka, *džingulis, kvietka su varpeliu, kvieslė, maršėlga, gėlė, lazdutė*, latv. *puškaitis* – vestuvių kvieslio atributas. Ją darydavo iš trišakės medžio šakelės, papuoštos kaspinais. Pakabindavo skambučių, žvangučių. Kvieslys, atjojęs į namus, kratydavo kvietką, sakydamas prakalbą. Adelė Kazlauskienė iš Skriaudžių pasakojo:

Atjoja jaunas vyras ant arklio. Arklys apkaišytas. Vyrui pridėta kaspinų, du žiedai, rūtų vainikėlis, trišakė šakelė. Na ir įjojęs į trobą nieko nesako, nei labas, nei dėkui, nei išgrauš, tik krato tą gėlę ir sako:

*Paklausykite manęs jauno bernelio kalbančio,
Aukso žiedo skambančio,
Žalios rutos kvepiančios,
Pinigų blizgančių.⁷*

Kvietka-lazdutė. Karlo Kapelerio knygoje apie lietuvininkus ji tik trumpai paminėta: „Rankoje jis nešiojo tokią žalią lazdutę su vainiku ir maža balta skepetėle. Po ta skepetėle mažas kankalėlis“ (Kapeleris, 1970, p. 381).

Šis idiofonas kelis kartus minimas Antano Juškos „Svotbinėje rėdoje“. Antai kvieslio byla (Veverskio iš Kalvių, Juška, 1955, p. 354):

*Paklausykite manęs kalbančio
Žalių rūtelių kvepiančių,
Aukso žiedelio žibančio,
Vario skambalėlio skambančio,
Ne taip vario skambalėlio, kaip manęs jauno kalbančio.*

Byla kvieslio nuo nuotakos Staniulio:

*Paklausykite manęs kalbančio,
Žalių rūtų klestinčių (tai sako judindamas kvietką)*
(Juška, 1955, p. 355).

Kvieslys su rūtomis ir pažibais aptaisyta kepure, ant žirgo, žolynais parėdyto, atjoja, eina stačiai į seklyčią, kiša per duris pirm savęs puikiai išpustytą ir kaspinais išrėdytą ir mažu dzindzinu trišakę kvietką ir su kepure ant galvos sako bylą:

*Paklausykite manęs kalbančio,
Aukso varpelio skambančio (čia dzindzina ir krato kvietką).*
*Paklausykite manęs bilstančio,
Kaip aukso dzingulio dzinguliuojančio,
Ne taip aukso dzingulio, kaip manęs jauno* (Juška, 1955, p. 295).

4 pav. Vestuvių kvieslys su lazda (kviesle), Merkinės apyl., Alytaus aps., 1935 m. (ilustr. iš: Buračas, 2006, p. 71)

5. Žvangučiai. Istoriko Jono Lasickio (1580) teigimu, jaunoms, netekėjusioms merginoms senovės lietuviai kabindavo prie juostos žvangučius (vienas iš priekio, kitas už nugaros). Anot muzikologo A. Karaškos, greičiausiai žvangučius kabindavo dėl apsaugos, ir tai yra to meto vogtinių nuotakų vestuvių papročio liekana. Pažymėtina, kad žvangučiai senkapiuose randami ne tik vėriniuose, segėse, bet ir prie kojų. Daugelyje vietovių X–XVI a. žirgų, vyrų, moterų, rečiau vaikų kapuose aptinkama rutulio ar lašo formos pavidalo bronzinių ar geležinių žvangučių. Mažesni (apie 2 cm skersmens) puošdavo moterų drabužius, papuošalus, vyrų diržus, didesni (apie 5 cm skersmens) – žirgų kamanas, dažnai prie kamanų šoninių diržų įtaisoma keliolika žvangučių eilių (Karaška, 1989, p. 11).

Archeologė Daiva Steponavičienė atkreipė dėmesį į kitą žvangučių aspektą. Remdamasi archeologu Eduardu Volteriu, ji teigia, kad žvangučiai Lietuvos teritorijoje buvo naudojami kaip akompanimentas „prie šokių ir visokių apeigų arba ceremonijų vestuvių rėdoje išpildymo ir kitose Senosios Lietuvos ir Žemaičių gyvenimo aplinkybėse“ (Steponavičienė, 2007, p. 170).

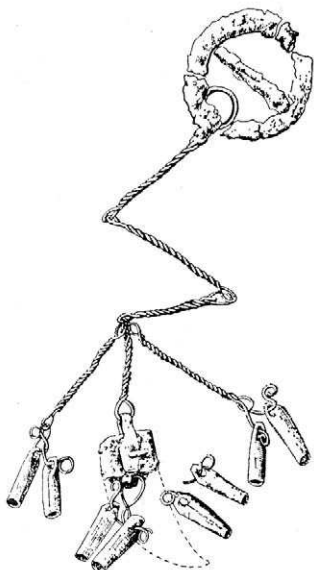
Kaip rašo archeologė Marija Gimbutienė, archeologai randa žalvarinių ir žvangančių plokštelių, kuriomis kitados puošdavo krūtinę. Tokie krūtinės papuošalai tilindžiudavo žmogui sujudėjus ar žengiant, ir tai saugojo jį nuo blogio. Net drabužių papuošalai kovėsi už būtį ir gerovę. Apskritai žalvariniai, sidabriniai ir auksiniai papuošalai, nešioti baltų

nuo I tūks. pr. Kr. maždaug iki XIV–XV a., buvo kartu ir amuletai. Grožio pajauta pynėsi su troškimu apsaugoti nuo blogio. Tuose papuošaluose buvo daug apskritimų, ratų, kilpų, kryžių, saulučių ir mėnulių.

Žirgų karčiai ir balnai būdavo puošiami žalvariniais karuliais ir kankalėliais. Smarkus, greitas, piestu stojantis baltas žirgas, prunkšdamas ir purtydamas kankalėliais padabintą galvą, darydavo stiprų blogį naikinančios jėgos įspūdį (Gimbutienė, 1994, p. 117).

M. Gimbutienė kalba apie garso naudojimą apsisaugant nuo išgąščio, tai yra netikėtai sugriaudėjus perkūnui: „Kai Perkūnas griaudžia, reikia bėgti aplinkui namą ir kankaliuoti, kad velniai nešdintųsi šalin ir Perkūnas, smogdamas velnią, nesudaužytų namo“ (Gimbutienė, 1994, p. 117).

Rašydama apie prūsų dėvėseną, lenkų archeologė Łucja Okulicz-Kozaryn mini varpelius, varpelių ryšulius, įvairias plokšteles ant drabužių ir papuošalų. Taip pat ji rašo apie įvairius amuletus, kabinamus prie šventadieninio prūsų raitelio diržo, bei apie vėrinius, turinčius inkrustuotą šerno iltį ir varpelių (Okulicz-Kozaryn, 1983, p. 177–178).

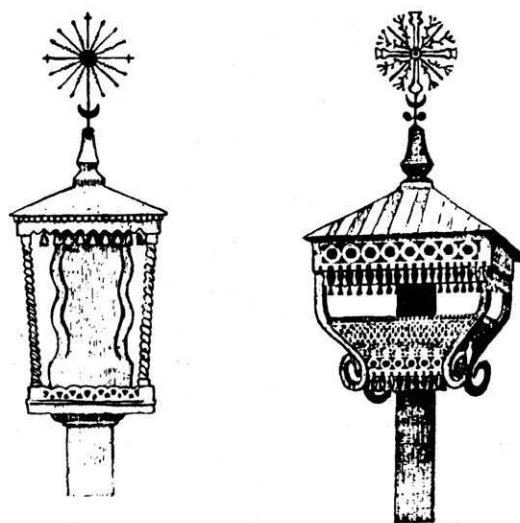
5 pav. Vėrinys su žvangučiais ir su šerno iltimi, apkaustyta variu (ilustr. iš: Okulicz-Kozaryn, 1983, p. 175)

A. Karaška ir D. Steponavičienė aprašo raitelio lazda su žvangučiais, iškastą Žašino kapinyne, Šilalės aps. (geležinis botkotis, datuojamas X–XI a.). Anot A. Karaškos, tai raitelių vyresniojo atributas, garsinis signalinis instrumentas kariams ir žirgams paraginti, rikiuotei, ceremonialui, mūšiui ir pan. (Karaška, 1989, p. 11).

Jodami pirštis lietuviai arkliai kabindavo žvangučius (žaržolus), kad iš toli būtų girdėti. Su žvangučiais važiuodavo į jungtuves bažnyčioje bei per gavėnios ir Užgavėnių pasivažinėjimams. Apie tai rašo M. Gimbutienė: „Triukšmingos

yra pavasario šventės. Botagų pliaukšėjimas ir šauksmai lydi vėžinimą rogėse. Prasidėjus gavėniai, kiekvienas stengiasi apversti roges ir pavolioti visus sniege; rogės apkarstomos įvairiausio pavidalo kankalėliais. Metai bus vaisingi ir javai užderės, jei pasivažinėjimas rogėmis bus pakankamai triukšmingas ir bus gerokai pasivoliota sniege“ (Gimbutienė, 1994, p. 121).

M. Gimbutienė atkreipė dėmesį į dar vieną labai įdomią lietuvių liaudies meno ypatybę – į medinių stogastulpių puošybą įvairiais mediniais ir metaliniais varpeliais, karuliais, pakabintais koplytstulpio pastogėje. Jie tilindžiudavo judinami vėjo, ir kapinės prisipildydavo paslaptingo medinių pakabučių kleksėjimo. Mokslininkė mano, kad tai buvo daroma ne vien tik dėl grožio (Gimbutienė, 1994, p. 116–117).

6 pav. Mediniai stogastulpiai su trikampaiais pakabučiais (ilustr. iš: Gimbutienė, 1994, p. 116)

6. Rinkinė buvo gaminama iš dvišakės šakos ir krosnies lankainių. Užmovus juos, šakų galai buvo surišami. Suvalkijoje rinkinė buvo vaikomi vilkai (Dundulienė, 1991, p. 336). Rinkinę pirmasis aprašė Peliksas Bugailiškis, sakydamas, kad ją kratant buvo bauginami gyvuliai (Bugailiškis, 1935, p. 266–273).

Lenkijoje panašų instrumentą (*kij z brzękadłami*), papuoštą ožiuko rageliais ir kailiu, nešdavosi žiemos švenčių persirengėliai (Olędzki, 1978, p. 104–105).

III. Mušamieji idiofonai

1. Kubilas, statinė. Šį idiofoną mini Aukusti Robertas Niemi, aprašydamas jaunųjų keltuves Kupiškio apylinkėse, Kupreliškyje: „[...] O paskui ėjo jaunųjų kelti. Kėlė triukšmą, barškindami į kubilą, tarškindami mintuvais, grodami, kas kuo mokėjo, kol neišėjo jaunieji“ (Niemis, 1992, p. 219).

Suvalkijoje per talkas mušdavo kubilą pritardami kanklėms⁸. Kuršė 1585 m., kur vyko mirusiųjų minėjimo

apeigos, statinę mušdavo dviese dviem pagaliais (šios apeigos aprašytos Reinholdo Lubenau)⁹.

2. Tabalas. *Lenta*, latv. *klabatas*, *talakana*, rus. *bilo*, est. *lokulaud*.

Tabals-toobach pirmą kartą minimas Pilypo Ruigio žodyne. Bluko vilkimo paprotį, susijusį su tabalu, aprašė Jurgis Pabrėža (1818), vėliau – Simonas Daukantas (1845), Motiejus Valančius (1866), G. Vilys (Vilys, 2001).

Anot Algirdo Juliaus Greimo, tabalus mušdavo per Kalėdas ir Užgavėnes vilkdami bluką, „storą lentą“. Pranc. *table* yra „stalo lenta“ arba tiesiog „stalas“, lot. *tabula* – „lenta“. Kaip matome, ne tik lietuviai, bet ir kiti indoeuropiečiai storą lentą vadina šios šaknies žodžiu. M. Valančius bluko vilkimą „Palangos Juzėje“ aprašo taip:

[...] pradėjo loti šunys ir kažki kas brakšt brakšt į langą brazdinti. Gaspadorius prisikišęs klausė: „Kas čia?“ Atsakė: „Mes, susiedai blukvilčiai, argi roda bernelį giedoti?“ Šis atsakė: „Roda, roda.“ Tuojau įėjo keturi vyrai, trys jauni, o vienas senas, žilas, pagiedojo „Sveikas, Jėzau mažiausias“ ir tarė senis: „Susiedėli, atėjom pas tamstą ne gerti, ne valgyti, bet tamstą pasveikinti. Esi stiprus ūkininkas, geras susiedas, dievobaimingas žmogus, dar mano vaikui kūma, tarp mūsų plikių gali vadintis karalium, kaipo tarp aklų vienakis. Mylim tamstą, ne kartą sisisėlpiam, todėl, sulaukė tos didžios šventės, sveikinam tamstą drauge su gera moteria ir su gražiais vaikais. Tegul tamstą Viešpats ilgai užlaiko dėl mūsų laimės.“ Motuzas pasakė jiems ačiū ir pasvadino (Valančius, 1972, p. 237–238).

Šį bluko vilkimo aprašymą galima papildyti S. Daukanto pateiktomis žiniomis. Pasak jo, žmonės „vilko bluką per kiemus [...] tabalus mušdami“. Vadinasi, prieš išžengdami į trobą jie kieme dainavo ir mušė tabalus:

Tabalai tai, tai, tai,

Judink, seni kaulus, up, up, up,

Sudaužk rankų delnus up, up, up (Daukantas, 1976, p. 548).

Dar žinome, kad tabalas yra vyrų šokis ir įkurtuvių žaidimas: atsigulus ant grindų, mušama alkūnėmis į grindis ir dainuojama linkint, kad namai būtų laimingi. Galimas daiktas, šią dainą dar lydėjo ir tam tikra choreografija. Taigi turime gana senovišką sinkretišką vaizdą: su oracijomis, dainomis, šokiu ir instrumentais (Greimas, 1990, p. 331–336).

Tabalus (du – vieną ilgesnį, kitą trumpesnį) mušė kviesdami į pirtį, į talką, t. y. į įvairias visuomenines sueigas, kur susirenka ne tik šeimos nariai¹⁰.

7 pav. Tabalo signalai vyrams ir moterims į pirtį eiti (ilustr. iš: Baltrėnienė, Apanavičius, 1991, p. 21)

8 pav. Tabalas (ilustr. iš: Midgley, 1999, p. 277)

Vėliau tokią funkciją perėmė bažnyčios varpai.

Latvijoje šis instrumentas vadinamas *talakana* (nuo žodžio „talka“, Muktupāvels, 1987, p. 17).

3. Lenta. Lentą (Stalgėnai, Plungė, Endrijavas, Darbėnai, Skuodas, Švėkšna¹¹ ir kt.) kabindavo prieklėtyje ar obelyje ir mušdavo mirus žmogui. Taip sukviestas gimines ir artimuosius palydėti mirusiojo į paskutinę kelionę¹². Taip pat lentą mušdavo kviesdami į pamaldas prie kryžiaus¹³ (prie Šv. Agotos koplytėlės). J. Balys pateikia tokį šio papročio aprašą iš Žygaicių valsčiaus: „Kryžiaus dienos yra savaitėje prieš Sekmines: panedėlyje, utarnyke ir seredoje. Mūsų kaime yra Agotos koplyčia. Prie jos pririšdavo lentą ir parpiečių pravadyrius, atėjęs pirmas prie kryžiaus (t. b. koplyčios), pradėdavo į lentą tarškyti. Kai išgirsdavo, visi kaimiškiečiai bėgdavo visus darbus atmetę į šalį. Pradėję nuo kryžiaus eidavo į kapus, sustodami prie kožno kryžiaus, stovinčio pakelėje. Eidami sugiedodavo Visų šventų litaniją, „Pone karaliau“, „Dievo galybė“, – prašydami Dievo sergėti pasėlius ir gero derliaus“ (Balys, 1993, p. 189).

Gana gausūs duomenys leistų šį idiofoną laikyti senu reliktiniu signaliniu instrumentu, susijusiu su nekrokultu.

Latvijoje nenešiojama signalinė lenta – *klabatas*. Ji mušta sušaukiant iš laukų darbininkus ir pranešant piemeniui, kad vartytų gyvulius namo, taip pat per gaisrą. Kartais šitaip skelbdavo aplinkiniams, kad jau vidurdienis ir pietų metas¹⁴. Estai *lokulaud* naudojo panašiai kaip ir latviai signalinę lentą, bet taip pat mušė kviesdami sodiečius į susirinkimus, mišias ir kitais atvejais (Vilys, 2001, p. 78). Rusų *bila* naudotas vienuolynuose ir sentikių gyvenvietėse vietoj bažnytinio varpo (Vilys, 2001, p. 79).

Rumunų *toaca* (Cristescu, 1994, p. 117–124), slovakų *klepočka* (Leng, 1967, p. 46), bulgarų *klepalo*, rusų *bilo*, graikų *semanterion* arba *ksylon* yra apeiginiai instrumentai,

jais stačiatikių vienuolynuose vienuoliai būdavo kviečiami melstis ar į procesijas. Juos taip pat mušdavo ir per Velykas, panašiai kaip Lietuvoje terkšles ar būgną-katilą. Rumunijoje *toaca* mušdavo per Velykas vaikai, dainuodami dainą, kurios nuotaika greičiau Užgavėnių nei Velykų. Tyrinėtojai šį paprotį laiko ikirikščioniškais lygiadienio apeigomis (Comisel, Kahane, Lupascu, 1999, p. 10). Katalikiškuose kraštuose tokie instrumentai irgi naudoti. Pietų Vokietijoje lenta vadinama *Hilebille*, arba *Helebille*, t. y. „šventa lenta“, lot. *lignum sacrum*, vok. *Heiliger Holz* (*bellen* vok. „mušti“, pagal: Sachs, 1930, p. 27).

Lenta yra dviejų tipų: nešiojama ir pakabinama vartuose (specialiame stovė). Daroma iš kietų medžių – klevo arba beržo. Išpjaunama 3,5 m ilgio, 45 cm pločio ir 25 cm storio lenta. Nešiojama lenta turi viduryje išpjovą, kad būtų galima pasidėti ant peties. Vėliau pradėta gaminti ir iš metalo, vario, bronzos ir geležies.

9 pav. Semanterionas – nešiojama lenta (iliustr. iš: Abrashev, Gajev, 2000, p. 133)

Manoma, šis instrumentas kilęs iš Egipto ar Levanto (Artimųjų Rytų), prigijęs Graikijoje ir vėliau išplitęs visuose Balkanuose, drauge su stačiatikių tikėjimu – ir Rusijoje. Graikijoje, Parnaso kalno šventykloje, toks instrumentas naudotas vietoj varpo (Sachs, 1930, p. 27).

10 pav. Semanterionas – vartuose pakabinama lenta (iliustr. iš: Sachs, 1930, p. 27)

Anot C. Sachso, „viduramžiais idiofonai, išskyrus kurančius, tarnavo praktiniams tikslams, prie pilių vartų ant dviejų grandinių buvo kabinama į *semanterion* („signalizatorių“, naudojamą Rytų šventyklose) panaši medinė lenta, į kurią atvykėliai mušė plaktuku“ (Sachs, 1975, p. 302).

4. **Kleketas**, *klebada*, *pliauškutis*, *tarškynė* su plaktuku, lenk. *kolatka*. Tai tas pats tabalas, tik smarkiai „sumažintas“ ir mechanizuotas. Dažniausiai gaminamas iš kieto medžio – uosio, klevo ar ąžuolo. Lentelės viduryje daroma kiaurymė, į ją įstatoma rankenėlė, jos viršuje išpjaunamas griovelis, į jį įstatomas plaktukas. Plaktukas ant vyro vartosi į vieną ir kitą pusę ir stuksi į lentelę. Kartais kleketas daromas su dviem plaktukais. Juo buvo mušama per Velykas: „Kai užsigavi varpai, tai vaikai kleketuoja su kleketais.“¹⁵

G. Vilys, kleketui paskyręs specialų straipsnį „Kleketų tipologija“ (Vilys, 2008), atkreipė dėmesį į šio instrumento ir bendrai visų idiofonų identifikavimo sunkumus. Anot jo, *pliauškučiu* gali būti vadinamos lentelės, *tarškynė* – skrabalai, terkšlė. Straipsnio autorius apžvelgia įvairius kleketų tipus ir randa jų net keletą.

11 pav. Kleketas (iliustr. iš: Midgley, 1999, p. 277)

5. **Trikampis**, *dzindė*, *dzindzilėkas*. Apie trikampį „Muzikos enciklopedijoje“ rašė A. Karaška, taip pat M. Baltrėnienė ir R. Apanavičius jau minėtoje knygoje 1991 m. Čia šis instrumentas aptariamas dviejuose skirtinguose skyriuose: viename kaip *dzindzė*, kitame kaip *trikampis*, bet iš aprašo matyti, kad kalbama apie vieną ir tą patį instrumentą. Visi autoriai daugiausia remiasi „Lietuvių kalbos žodynu“, kur sakoma, kad *dzindzė* – tai trikampė geležis, per kurią mušant, pritardavo armonikai.

IV. Suduodamieji idiofonai

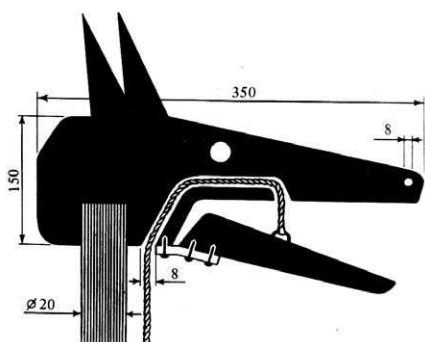
1. **Pliauškė**. Per Užgavėnes persirengėliai darydavo „gervę“. Tai savotiška pliauškė. Gervės snapas būdavo padaromas iš dviejų pusapvalių lentelių. Apatinę lentelę su viela (virve) tampant snapas pliauškėdavo – „gervė kalendavo“. Anot G. Vilio, rašiusio apie Švyčio šokdinimą Vakarų Suvalkijoje, Vištyčio apylinkėse eidavo „garnys“ – įtaisytos dvi lentikės – snapas, kad pabarškėtų; pats užsidengęs drobule, turi virvutę; kai ją patraukia, snapas barška (Vilys, 1993, p. 8–9).

Moldavai gamindavo į gervę panašią ožką (*kapra*). Žanas Vizitui pateikia tokios ožkos kaukės sandaros schemą, kur akivaizdžiai matyti, kad ožkos burna daroma iš

12 pav. Gervė, XX a. pr., Palšių k., Verpenos apyl., Kelmės r. Iš Nacionalinio muziejaus fondų. A. Baltėno nuotrauka

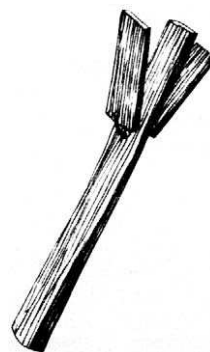
dviejų lentelių. Ožkos kaukės veikėjas šokdavo ožkos šokį ir pliauške išmušdavo ritmą (Визитиу, 1985, p. 248–250). Panašų į moldavų ir rumunų personažą *kaprą* turi ir lenkai. Jų Kalėdų persirengėlių zoomorfinis personažas yra *turonis* (turintis kartais avino, kartais buliaus ragus), kildinamas iš Europoje gyvenusio tauro. Jis, kaip ir lietuvių gervė, garnys, turi judinamą ir pliauskantį snukį¹⁶.

13 pav. Moldavų kalėdotojų muzikos instrumentas *kapra* (ilustr. iš: Визитиу, 1985, p. 249)

Pagaliai. Pagaliais piemenų šokyje „Bulius“ vienas su kitu pagalius sumuša šokėjai¹⁷. Šiame šokyje pagaliai atstovauja dviem idiofonų rūšims. Kai mušami vienas į kitą – tai suduodamieji, kai pagaliais mušama į žemę, galima būtų laikyti vieninteliu beldžiamuoju idiofonu.

2. Lentutės. *Pliauškutis*, lat. *klapites*. Lentutes darydavo iš dviejų ar trijų lentelių. Iš vienos lentelės gamindavo rankenėlę. Prie jos pritvirtindavo vieną ar dvi lentutes. Kaip rašo C. Sachsas, viduramžiais kaulinėmis lentutėmis raupsuotieji perspėdavo apie save ir saugodavo kitus nuo užkrėtimo (Sachs, 1930, p. 6).

14 pav. Lentutės (ilustr. iš: Midgley, 1999, p. 277)

3. Šaukštai. Aukštaičių muzikantai smuikui ar armonikai mėgdavo pritarti mediniais **šaukštais**. Sudėję du šaukštus, mušdavo jais į kelį.

Grojimą šaukštais Lietuvoje gana plačiai aprašė muzikologas Vytautas Jurkštas. Pasak jo, šaukštais grojama keliais būdais. Į dešinę ranką tarp pirštų suimami du šaukštai ir mušami pūstosiomis pusėmis vienas į kitą; dešinėje rankoje laikomas šaukštas sudaužiamas su dviem šaukštais, laikomais kairėje rankoje, arba šaukštu suduodama į kelį, pridengiant iš viršaus kitos rankos delnu. Kai kurie muzikantai naudodavo keturis ar net penkis šaukštus, išgaudavo įvairiausių ritminių figūrų. Pridėjus išgaubtąją šaukšto pusę prie burnos, atliekančios rezonatoriaus vaidmenį, ir sudavus kitu šaukštu, girdėti skirtingi garsai (Jurkštas, 1970, p. 226–227).

Šis būdas panašus į grojimą dambreliu ir muzikiniu lanku.

15 pav. Šaukštais ir tricile Peterburgo armonika groja aukštaičių muzikantai J. Mazūra ir P. Palivonas. Klaudijaus Driskiaus nuotrauka, 1993 m.

V. Trinamieji idiofonai

1. Trinamas kubilas. A. R. Niemi pateikia jaunųjų keltuvių Biržų krašte epizodą, paminėdamas, kad tuo metu samčiu būdavo trinamas kubilo dugnas. Dainuodavo:

Kelies martela ilgai miegi

Apsuk girmelas, kiaulas žviegia (Jurkštas, 1970, p. 222).

2. Trinama lenta. 5–6 m ilgio lentą, virvėmis pri-rištą prie dviejų kuolų, du vyrai brūžindavo kita lentute. Tai signalinis instrumentas. Jį aptaria M. Baltrėnienė ir R. Apanavičius, remdamiesi J. Žilevičiumi (Baltrėnienė, Apanavičius, 1991, p. 152).

3. Kačerga. Vestuvėse, per sukeltuves, brūžindavo kačerga per medines grindis¹⁸. M. Baltrėnienė ir R. Apanavičius dar mini ir ritmišką braukymą **šluotkočiu** į grindis bei virpinimą pjūkle su stryku (Baltrėnienė, Apanavičius, 1991, p. 153). Apie trinamą **kiaulės pūsle**, ištemptą ant lanko, rašė A. Karaška (Karaška, 2007, p. 165).

4. Rankinės girtos. Girtos kaip trinamąjį instrumentą, kuriuo moterys ar merginos maldamos palydėdavo savo dainas, aprašė Teodoras Lepneris „Prūsų lietuvyje“: „Tik moterys ir merginos, kurios iš pat ryto nuo antrųjų gaidžių iki prašvintant muzikuoja sukdamos rankines girtas, nes girtų užesys joms yra tarsi bosas ir pagrindas“ (Lepneris, 2011, p. 194).

Beje, ir malimo dainose bei sutartinėse minima, kad maldamos mergelės, dukrelės dainuoja: „mals mano dukrelė dainuodama“ (JLD 276), „mergelė mala dainuoja, bernelis atjoja“ (ČtLD 47). Dainose ir sutartinėse apdainuojamas arba mėgdžiojamas girtų užimas: „Oi, užia užia, girmelės užia“ (Misevičienė, 1972, p. 192), „Zur zur melnyčia“ (Nakienė, Žarskienė, 2004, p. 51).

VI. Braukiamieji idiofonai

1. Rubelis, latv. *robdelis*. Per jaunųjų keltuves, kaip pasakoja Alfonsas Martinaitis, brūžindavo **rubelį** – kočelą linams kočioti¹⁹.

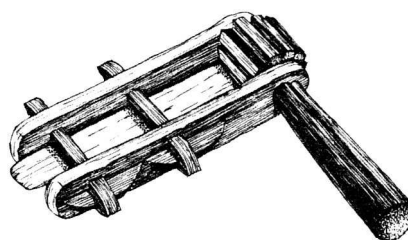
2. Skalbimo lenta. Skalbimo lentą, šalia daužomų puodų, dangčių, brūžindavo Žemaitijoje, Kurtuvėnuose Užgavėnių persirengėliai (Lopeta, Kulevičius, Budrys, 2008, p. 151).

3. Terkšlė. *Barškalas, tarkšla, tarškalas, tarškynė, tarškuliai, Velykų tarškalas*, angl. *ratchet*, vok. *Ratsche*, lot. *crepitaculum*, pranc. *crecelle*, latv. *tarškis*.

Tai mechanizuotas brūklys, medinį krumpliaratį turintis instrumentas. Iš lentelių daroma medinis rėmelis su dviem skersiniais. Jame įtaisomas medinis krumpliaratis su rankenėle. Rėmelyje įtaisoma vienas arba du ploni mediniai liežuvėliai, padaryti iš kieto medžio. Jie taip įtaisomi, kad tik pačiu galiuku kliūtų už krumpliaracio dantų. Už rankenėlės

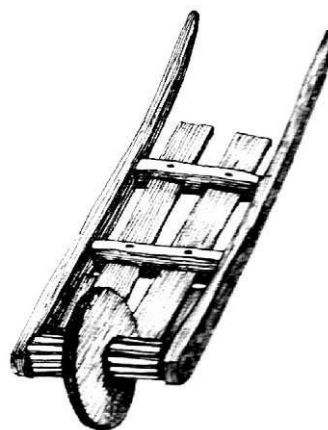
16 pav. Užgavėnių persirengėliai groja skalbimo lenta, puodu ir dangčiu (nuotr. iš: Lopeta, Kulevičius, Budrys, 2008, p. 151)

17 pav. Terkšlė (ilustr. iš: Midgley, 1999, p. 277)

sukamas rėmelis su liežuvėliais, šie kabina krumpliaracio dantukus ir sukelia aštrų tarškesį.

Lietuvoje, kaip ir visuose katalikiškuose kraštuose, buvo paprotys per Didįjį ketvirtadienį vaikščioti su įvairiais mediniais idiofonais: terkšlėmis, kleketais, skrabalais. Tą dieną, sakoma, „užsigavi“ varpai, vargonai – jie tyli, todėl yra pakeičiami įvairiais idiofonais. Apie tai vaizdžiai rašė B. Buračas: „Didįjį ketvirtadienį užsigavi bažnyčios varpai ir vargonai, nutildami iki šeštadienio. Tada vietoj varpų ir varpelių vaikai skambina įvairiais savo darbo mediniais klegučiais, tarškučiais bažnyčioje, o vėliau vaikščiodami kiaušiniuoti po kiemus kaip Velykų lalauninkai“ (Buračas, 1993, p. 211).

18 pav. Ratukinė terkšlė (ilustr. iš: Midgley, 1999, p. 277)

Kartais terkšlę darydavo karučio formos, stumdavo aplink bažnyčią ir taip pat eidavo kiaušiniuoti.

Su terkšlėmis vaikščiodavo ir Užgavėnių persirengėliai (Lopeta, Kulevičius, Budrys, 2008, p. 191). Terkšlės naudotos gyvuliams varinėti, paukščiams iš javų ir iš sodų vaikyti, medžioklėje žvėrimis varyti (Baltrėnienė, Apanavičius, 1991, p. 20).

VII. Skambinamieji idiofonai

Dambrelis (bandūrėlis), bindurėlis, dambras, šei-velė-kanklikė, vok. *Maultrommel*, *Brummeisen*; pranc. *guimbarde*; angl. *jew's harp*; it. *scacciapensieri*; rus. *vargan*, lat. *vargans*; lenk. *drumlia*, rum., ukr. *drimba* – visoje Eurazijoje ir Okeanijoje paplitęs gnaibomasis idiofonas. Anksčiau buvo daromas iš medžio, kaulo. Liežuvėlis būdavo išskeliamas iš to paties medžio ar kaulo. Toks dambrelis buvo vadinamas idioglotiniu, vėlesni, metaliniai, buvo daromi iš dviejų dalių – pasagos formos korpuso ir liežuvėlio; tai heteroglotiniai instrumentai²⁰.

Paprastai metaliniai dambreliai būna 5–10 cm ilgio. Tai pasagos formos rėmelis siaurėjančiais galais. Tarp jų įtvirtintas (užkaltas) liežuvėlis. Liežuvėlio galas užrietas, užlenktas statmenai. Beje, Karsakiškio mokyklos kraštotyros muziejuje saugomas dambrelis su neužlenktu galu.

Skambinant dambreliu, platusis galas laikomas kaire ranka tarp nykščio ir smiliaus bei didžiojo piršto, o siaurasis tarp lūpų, priglaudžiant prie dantų. Tarp dantų paliekamas plyšys liežuvėliui laisvai judėti. Dambrelio liežuvėlis išgauna du garsus, vieną pastovų – žemą ir aukštus, švilpiančius virštonius. Pastarieji išgaunami kalbos padargais, juos dar sustiprina, išryškina burnos ertmė (rezonatorius). Šiuo požiūriu dambrelis panašus į muzikinį lanką (šis taip pat neturi jokio papildomo rezonatoriaus) ir tuvių, mongolų

19 pav. Bandūrėliai (ilustr. iš: Baltrėnienė, Apanavičius, 1991, p. 156)

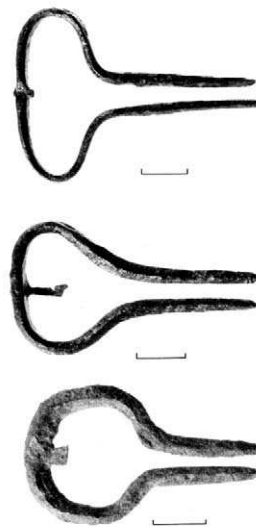
dvibalsį dainavimą – difoniją, kai vienas žmogus įtemptomis gerklomis dainuoja dviem balsais. Manoma, kad šiam dainavimui turėjo įtakos dambrelis (*chomuzo*) muzika. Beje, dambrelis, muzikinis lankas, virštoninis arba gerklinis dainavimas – glaudžiai susiję reiškiniai. Keičiant balses virštoninio dainavimo ir grojimo dambreliu metu keičiamas ir melodijos aukštis.

Anot rusų etnomuzikologės O. Veličkinos, kartais atrodo, kad instrumentas lyg išcina iš žmogaus kūno – jis ne iš karto, bet po truputį atsiskiria nuo jo. Vienas įdomiausių tokių susiliejusių instrumento-kūno pavyzdžių yra dambrelis. Šis instrumentas Rusijoje buvo vadinamas *varganu* (apie jį liudija archeologiniai radiniai ir rašytiniai šaltiniai, gyvojoje tradicijoje jis neišlikęs). Varganas nėra autonomiškas muzikos instrumentas – jis skamba veikiamas oro srauto ir žmogaus rezonatorių (yra tarsi balso stygos, tik iškeltos į išorę). Dambrelis – ne tik ritminis-perkusinis instrumentas, juo skambinamos melodijos, be to, dambreliu ir „kalbama“ (dėl vidinės intonacijos kaitos, pagal: Величкина, 2005).

Dambreliai Lietuvoje žinomi jau nuo XV a. Jie iškasti prie Vilniaus ir Trakų pilių bei Vilniaus mieste (prie prezidentūros). XVIII a. Mažojoje Lietuvoje dambrelius pirko mieste (Lepneris, 2011, p. 98), Didžiojoje Lietuvoje darė kalviai ar šiaip muzikos instrumentų meistrai (Paliulis, 1959, p. 39).

Anot Povilo Blaževičiaus, Lietuvoje nuo 1960 iki 2006 m. archeologai iškasė 6 metalinius (3 vario lydinių, 3 geležinius) dambrelius, datuojamus XV–XVII a.²¹ Pagal laikomosios dalies formą dambreliai skirstomi į ovalo, trikampio ir apskritimo (Blaževičius, 2008, p. 88–89).

XVII a. Mažojoje Lietuvoje dambrelis minimas net kelis kartus. Pirmą kartą dambrelį veikale „Prūsų lietuvis“ (1744) mini T. Lepneris (Lepneris, 2011, p. 98). Instrumentas vadinamas *Brum-Eisen*, autorius sako, kad lietuviai pirkdavę

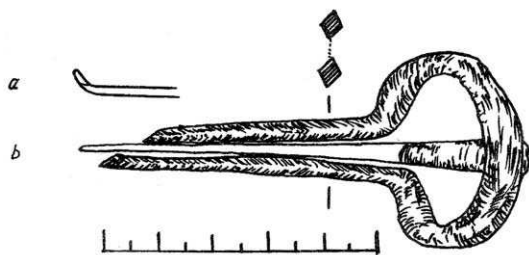

20 pav. Ovalo, trikampio ir apskritimo formos dambreliai (ilustr. iš: Blaževičius, 2008, p. 89)

jį krautuvėje. Dambrelis minimas ir P. Ruigio (1675–1749) lietuviškai-vokiškame ir vokiškai-lietuviškame žodyne pavadinimu *dambros-Brummeisen* (Ruhig, 1747). Kristijono Donelaičio (1714–1780) poemoje „Metai“ randame tokį pasakymą: „Lauras su pirštu dambrelį skambino pūsdams.“²²

Vėliau ši instrumentą mini F. ir H. Tecneriai, A. Vitauskas, S. Paliulis, J. Žilevičius, A. Karaška, M. Baltrėnienė, A. Baika ir kiti. Beje, M. Baltrėnienė pateikia dar vieną įdomią detalę iš Mažosios Lietuvos: „Prūsų lietuviai per Trijų karalių šventę, apsilikę persirengėlių drabužiais, grodami dambreliais, mušdami kiauras puodynes ir dainuodami humoristines melodijas, eidavo per kaimą, prašydami dovanų.“²³

A. Karaška pirmasis pateikė prie Trakų pilies iškasto dambrelio aprašą ir grafinę rekonstrukciją (Karaška, 1989, p. 12–13). Iš jos galima spręsti, kad tai gana geras muzikos instrumentas – tarpas tarp liežuvėlio ir rėmelio minimalus, o meistrai sako, kad tarpas turėtų būti popieriaus storumo.

21 pav. Dambrelis (ilustr. iš: Karaška, 1985, p. 13)

Lietuvos enciklopedijose A. Karaška rašė apie dambrelį. Gaila, kad jose pateikti piešiniai labai schemiški, svarbiausia detalė – tikslus liežuvėlio pritaikymas prie rėmelio – juose niekaip neatsispindi (Karaška, 1985, p. 379). Piešiniuose pateiktas dambrelis – veikiau vaikų žaismas nei rimtas muzikos instrumentas. Jo garsas turėtų būti visai prastas.

A. Vitauskas vienintelis pateikė duomenų iki karo dambrelį naudojus Žemaitijoje. Jo aprašas vertingas ir dėl reto lietuviško pavadinimo: *šeivelė-kanklikė* (beje, pasak S. Paliulio, dambreliu buvo *kankliuojama* arba *skambinama*). A. Vitauskas aprašė šešių instrumentų ansamblį, kuriame yra ir šeivelė-kanklikė. Tai klarnetas, ragelis, dūdelė, šeivelė-kanklikė, smuikas ir bosas. Anot tyrėjo, šeivelė-kanklikę darydavo kalvis iš geležies. Muzikantas instrumentą įsidėdavo tarp lūpų ir, užgavęs dešinės rankos pirštu ilgesnį jos galą, išgirdavo garsą. Melodiją grieždavo liežuviu (Vitauskas, 1938).

Dambrelio gamybą ir skambinimo būdus bene detaliausiai aprašė S. Paliulis. Pasak jo, bandūrėliu kankliuodavo įvairius šokius, dainas. Tai dažniausiai paauglių, pusbernių muzika – tokių suaugęs jaunimas neįsileisdavo į savo vakarėlius. Jie ruošdavo atskirus pasilinksminimus ir juose skambindavo bandūrėliu. S. Paliulis pateikia daug informacijos apie šio instrumento paplitimą Aukštaitijoje,

vardija meistrus, muzikantus. Tyrėjo teigimu, XX a. pradžioje bandūrėlis buvo paplitęs Kupiškio, Vabalninko, Biržų, Pandėlio apylinkėse. Apie 1902 m. bandūrėliu skambino Baibokų kaimo muzikantas Vaitiekūnas. Bandūrėlį jam nukalęs kalvis Čibas. Apie 1905 m. bandūrėliu skambinęs salamiestėnas Jonas Žalinkevičius, 1918–1920 m. – Svilių kaimo gyventojai Ernestas Vadlūga, Petras Valackas ir kiti. Bandūrėliu skambindavo ir drauge su kitais muzikos instrumentais – kanklėmis, lumzdeliu²⁴. Baibokų muzikantas Vaitiekūnas sakė: „Laučkėla turėjo lumzdelį. Jis ant lumzdelio, aš ant bandūrėlio – grodavome dviese“ (Paliulis, 1959, p. 38–39).

S. Paliulis pirmasis išspausdino 18 bandūrėlio melodijų. Tarp šių kūrinėlių esama šokių (trandipolkų), dainų ir ratelių („Apynelis“, „Augo sode serbentai“ ir kt.), taip pat viena sutartinės melodija, t. y. spontaniška sutartinės improvizacija. Anot S. Paliulio, tai pavyzdys, kaip moterys sutartines čia pat kurdavo (Paliulis, 1959, p. 417) (iš tiesų tai jau vėlyva menkavertė humoristinė sutartinė).

TRANDIPOLKA

Vabalninkas

♩ = 120

BŪČIAUS JUOZAPO TRANDIPOLKA

Vabalninkas

♩ = 120

22 pav. Trandipolkos (muz. pav. iš: Paliulis, 1959, p. 293)

Albertas Baika dambrelį laiko vienu iš armonikos protėvių. Pasak autoriaus, dambrelis (daugiabalsio skambėjimo instrumentas) kartu su burdoniniu dūdmaišiu paruošė dirvą armonikai. Panašūs yra dambrelio ir armonikos metaliniai liežuvėliai. Beje, lūpinę armonikėlę taip pat vadindavo *dambra* („Lietuvių kalbos žodynas“). Dambreliu, kaip ir armonika, buvo skambinama kaimo kapelose, jaunimo pasilinksminimuose.

Dambrelis minimas ir liaudies dainų poetiniuose tekstuose: „Ožka puikiai šoko, vilks gražiai dambravo“ (JLD94); „Kur dambruo[ja] dambrelės nepučiamos, kur kankliuo[ja] kanklės netrąnkamos“ (JLD1203); „Per lankelį jodamas, dambrele uždambruosiu“ (JLD1143) ir kt.

Kapelose bandūrėlio kaip melodinio instrumento savybės neryškios, jo garsas gana silpnai prasimuša pro kitus instrumentus. Tačiau išryškėja kitos svarbios savybės – ritminė ir burdoninė. Panašiomis savybėmis pasižymi ir kitas instrumentas – vienpusis būgnelis²⁵ (dūdmaišio burdonas ištinis, šio instrumento ritmas yra silpnoji pusė). Beje, Ukmergės trio (lumzdelis, lūpinė armonikėlė ir bandūrėlis) skambinami šokiai ir daina kaip tik atskleidžia ritminę

bandūrėlio funkciją (Nakienė, Žarskienė, 2004, p. 146–147, 168–169, 179–180). Archyviniam įrašė girdėti žema pulsacija aštuntinėmis: pirma aštuntinė silpnesnė, antra stipresnė (beje, šokyje „Mes du broliukai“ (Nakienė, Žarskienė, 2004, p. 146–147) aptinkamos ir šešioliktinės), primenanti armonikos pritarimą. Bandūrėlio partija paprastai užrašoma boso rakte oktavomis: *AaAa*. Tai visai neblogai perteikia šio instrumento ritmo pulsaciją.

1972 m. šio straipsnio autoriui drauge su tuometės LTSR valstybinės konservatorijos studentais Mindaugu Urbaičiu ir Undine Vilčinskaite teko lankytis pas smuiku griežiantį ir armonika grojantį muzikantą Stasį Pučėtą Palėvenės kaime, Kupiškio rajone. Muzikantas suteikė vertingos informacijos, prisimindamas, kad jaunystėje jie turėdavo bandūrėlius ir skambindavo dideliais ansambliais – penkiese arba šešiese. Tai buvę paauglių pasilinksminimai.

1938 m. Pašilės kaime, Pabaisko valsčiuje, Ukmergės apskrityje, į plokštelę buvo įrašytas bandūrėlininko Juozo Kutelio (42 metų) skambinimas. 4 kūriniai – solo paskambinto „Suktinio“, „Linksmosios polkos“, vestuvinės dainos „Sėskis, sesute, sėskis, jaunoji“ ir šokio „O mes du broliukai“ (pritariant dar dviem instrumentais – lumzdeliu ir lūpine armonikėle) – melodijos įdėtos į leidinį „Aukštaitijos dainos, sutartinės ir instrumentinė muzika“ (Nakienė, Žarskienė, 2004, p. 169, 179–181, 186, melodijas iššifravo Rūta Žarskienė).

Beje, grojimas dambreliu šiame leidinyje, kaip ir S. Paliulio knygoje, natomis perteiktas neteisingai. Dambrelis, kaip žinoma, turi du garsus: vieną pastovų žemą, rašomą paprastai boso rakte (arba smuiko, bet oktava žemiau), kuris parodo, koks yra ritmas²⁶, ir aukštą, rašomą smuiko rakte. Šiuo atveju solo paskambintame „Suktinyje“ skamba pastovus bosas mažosios oktavos *A* ir melodija virštoniais – I ir II oktavoje. Skambinant bandūrėliu įmanomas ir lygavimas. Šiame kūrinėlyje šešioliktinės gaidos lyguojamos po dvi, bet tai melodijos transkripcijoje nepažymėta. Vis dėlto tai pirmasis bandymas iššifruoti dambrelio skambinimą, tad galimi ir šokie tokie netikslumai.

23 pav. Bandūrėliu skambina J. Kutelis (viduryje, 1938 m., nuotr. iš: Nakienė, Žarskienė, 2004, p. 181)

SUKTINIS (bandūrėlis)

♩ = 108

24 pav. Juozas Kutelis. „Suktinis“ (įrašyta 1938 m., LTRF plokštelė 877 (6); melodiją iššifravo R. Žarskienė, 2003; natų pavyzdys iš: Nakienė, Žarskienė, 2004, p. 186)

„Aukštaitijos“ archyvinė garso įrašų leidinyje paskelbto 4 melodijos ir S. Paliulio publikacijos (18 melodijų), taip pat yra nemažas pluoštas įvairių žanrų kūrinų, parodančių šio instrumento gyvybingumą Lietuvoje iki Antrojo pasaulinio karo. Visos melodijos yra iš Aukštaitijos, bet įvairūs duomenys (istoriniai šaltiniai, archeologiniai radiniai) rodo, kad dambrelis buvo paplitęs visoje Lietuvoje.

Kaip rašo M. Baltrėnienė, R. Apanavičius (Baltrėnienė, Apanavičius, 1991, p. 18) ir S. Paliulis (Paliulis, 1959), dambrelius gamino vietiniai kalviai ir muzikos instrumentų meistrai. Kupiškio r. 1905 m. gimęs Jonas Baltrėnas irgi darė bandūrėlius. Šiuo metu dambrelius jau gamina net keli muzikos instrumentų meistrai: kalvis, medžio drožėjas Albertas Martinaitis iš Šiaulių, Albertas Bartašius iš Pasvalio ir Germanas Aleksejevas iš Visagino.

Neretoje gyvenęs lietuvių muzikantas P. Kadžiulis, skambinęs dambreliu (*bandura*), 1952 m. buvo įrašytas į magnetofono juostą Latvijoje (Muktupāvels, 1987, p. 34). Šioje vietovėje gyventa ir daugiau lietuvių²⁷.

Dambreliu grojama B. Kutavičiaus oratorijos I dalyje „Iš jotvingių akmenų“. Pagrojus akmenimis kitas muzikinis epizodas yra šiaudo birbynės ir bandūrėlio. Autoriui šis instrumentas buvo svarbus kaip labai archajiškas, archeologinis. Kartu su neolitiniiais molio būgneliais, švilpa, vienas į kitą daugomais akmenimis, muzikiniu lanku, šiaudo birbyne jis kuria senovės jotvingių muzikinį paveikslą (Vyčinas, 2008).

Daugelis mokslininkų pastebi, kad XX a. pabaigoje pasikeitė idiofonų paskirtis. Anksčiau buvę signaliniai, apeiginiai, piemenų instrumentai ar naudoti medžioklėje, buityje, dabar jie naudojami tik muzikiniais tikslais. Tokie yra skrabalas, žaržolai, terkšlė, kleketas, kočėlas, skalbimo lenta ir kiti. Taip šie garsiniai padargai tapo tikrais muzikos instrumentais. Juos labai dažnai pasitelkia įvairūs folkloro (vaikų ir suaugusiųjų) ansambliai kalendorinėse šventėse, eisenose ir kitur. Jais pritariama kitiems muzikos instrumentams, instrumentiniams ansambliams.

Terkšlės ir kleketai – bažnytinė ritualų idiofonai, saugomi bažnyčiose. Nors naudojami tik kartą per metus (per Velykas), jie kartu su būgnais-katilais kuria savotišką šios šventės garsinį išskirtinumą, teikia išskilmėms tam tikrą savitą garsinį skambesį.

Išvados

Idiofonai – mažiausiai tyrinėta muzikos instrumentų klasė Lietuvoje. Idiofonų klasifikacija dar nebaigta, jų identifikacija, įvardijimas – tai pat ateities dalykas. Tik kai kurie idiofonai (saviskambiai instrumentai), t. y. tabalas, skrabalas, kvieslė-džingulis, dambrelis, kleketas, lekėtai, gan neblogai ištirti. Naujoji muzikos instrumentų klasifikacija pagal garso šaltinį, pradėta XIX a. ir sukurta XX a., atskleidė ir išryškino idiofonų savitumą. Lietuvoje klasifikacija buvo taikyta formaliai (M. Baltrėnienė, R. Apanavičius) ir nedavė rezultatų. Tik A. Karaškos pastangomis ji išryškino idiofonų savitumą ir svarbą.

Kalbiniai duomenys ne tik praplečia ir pajvairina supratimą apie saviskambius instrumentus, suteikia žinių, kaip jie buvo naudojami kaimo buityje, įvairiose šventėse, bet ir įneša painiavos: tuo pačiu žodžiu įvardijama po kelis garsinius padargus.

Lygindami įvairius duomenis (etnologinius, archeologinius, kalbinius) su kaimyninių tautų duomenimis pastebime tam tikrus dėsningumus, bendrumus ir skirtumus. Pavyzdžiui, Lietuvoje pliaukši gervė, garnys, Lenkijoje, Moldavijoje, Rumunijoje – ragus turintis gyvulys. Tik lietuviai iš Baltijos tautų nenešiojamą signalinę lentą naudojo pranešdami apie mirtį. Etnologiniai, kalbiniai, archeologiniai, etnoinstrumentologiniai duomenys, papildydami vieni kitus, išplečia ir paryškina bendrą idiofonų Lietuvoje vaizdą.

Nuorodos

- ¹ Gal tik **pagaliai**, mušami į žemę, šokyje „Bulius“ gali būti laikomi pirmo skyrtaus instrumentais. Šokį „Bulius“, arba piemenų šokį, užrašytą Šilutės r. iš pateikėjos Antaninos Kurlinkienės, šoko keturios poros viena priešais kitą. Pradžioje keičiamasi kryžmai (susitikus sudaužia vienas su kitu pagaliais), paskui keičiamasi šonais, paskutinėje dalyje sueinama į bendrą ratą ir daužoma pagaliais į žemę.
- ² Remiantis: M. Baltrėnienė; R. Apanavičius. *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai*. Vilnius, 1991, p. 152–156.
- ³ Pat. Antanina Kurlinkienė, g. 1910 m. Bikavėnų k., Vainuto apyl., Šilutės r.
- ⁴ Pat. Juozas Žigaitis, g. 1912 m. Juškaičių k., Gardamo apyl., Šilutės r.
- ⁵ Pagal: LKŽ.
- ⁶ Anastazija Bugenienė, g. 1903 m. Užventyje, Kelmės r.
- ⁷ Pat. Adelė Kazlauskienė, g. 1902 m. Senovės k., Kazlų Rūdos vls., Marijampolės aps.
- ⁸ Jonas Staniulis, g. 1862 m. Viliamų k., Zapyškio vls., Šakių aps.
- ⁹ Cit. iš: D. Urbonavičienė. *Lietuvių apeiginė etnochoreografija*. Vilnius, 2000, p. 53.
- ¹⁰ Pagal: J. Švedas. *Metodiniai darbai, straipsniai, laiški, amžininkų atsiminimai*. Sudarė A. Vyžintas. Vilnius, 1978, p. 101–103.
- ¹¹ Juozas Žygaitis, g. 1912 m. Juškaičių k., Gardamo apyl., Šilutės r., pasakojo, kad marindami pradėdavo mušti lentą, duodami žinoti, kad žmogus miršta. Taip pat lenta kabėjo ir kapinėse, ją mušdavo, kad daugiau susirinktų žmonių.
- ¹² Panašiai mušdavo ir rato stebulę, tik ją laikydavo du vyrai, o trečiasis mušdavo (M. Baltrėnienė; R. Apanavičius. *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai*. Vilnius, 1991, p. 155).

- ¹³ Elena Rupainienė, g. 1902 m. Užtenenio k., Ž. Naumiesčio apyl., Šilutės r., pasakoja, kad į gegužines pamaldas po kryžiumi kviesdavo su lenta.
- ¹⁴ Pagal: I. Priedite. *Ko speleja sendienas*. Riga, 1983, p. 15–16.
- ¹⁵ Pagal: LKŽ.
- ¹⁶ Pagal: B. Ogrodowska. *Zwyczaje, obrzędy i tradycje w Polsce*. Warszawa, 2001, p. 225.
- ¹⁷ Antanina Kurlinkienė, g. 1910 m. Bikavėnuose, Vainuto apyl., Šilutės r.
- ¹⁸ V. Straigis, g. 1903 m. Tauprių k., Saločių vls., Biržų aps.
- ¹⁹ A. Martinaitis, g. 1919 m. Gegiedždvario k., Pašvitinio apyl., Pakruojo r., gyv. Lygumuose.
- ²⁰ Žr. C. Sachs. *Historia instrumentów muzycznych*. Warszawa, 1975, p. 54–55; taip pat *Die Maultrommel. Eine typologische Vorstudie*. Zeitschrift für Ethnologie. Jg. 49, Berlin, 1917, p. 185.
- ²¹ Ankstyviausi baltarusiški dambreliai yra iš XII a., beje, iškasti Drucke.
- ²² Cit. iš: Kristijonas Donelaitis. *Raštai*. Vilnius, 1977, p. 181.
- ²³ M. Baltrėnienės cit. iš: *Neue Preussische Provinzialblätter*, Bd. 4, 1844, p. 207.
- ²⁴ Dambrelis – fiksuoto derinimo instrumentas, tad jį su kitais instrumentais ne taip lengva suderinti, pvz., lumzdelį tenka daryti specialiai pagal dambrelio toną (kankles ar smuiką nesunku priderinti). Ukmergės trio (lumzdelis, lūpinė armonikėlė ir bandūrėlis) griežimas yra puikus įrodymas, kad kaimo muzikantai sugebėdavo suderinti gana sunkiai derinamus instrumentus. Taigi A. Vitausko ir S. Paliulio kapelos atspindi realias galimybes.
- ²⁵ Kai kuriose tautose šis instrumentas vadinamas „burnos būgnu“: vok. *Maultrommel*, arba „dantų būgnu“: *vanni jar* (čiukčiai).
- ²⁶ Kaip minėta, dėl ritmo išryškinimo šis instrumentas vokiškai vadinamas *Maultrommel*, t. y. „burnos būgnas“.
- ²⁷ Kad P. Kadžiulis buvo lietuvis, man papasakojo latvių etnoinstrumentologas Valdis Muktupāvelas.

Literatūra

- Abrashev, B.; Gajev, V. *The illustrated encyclopedia of musical instruments. From all era and regions of the world*. Sofia, 2000.
- Andrijauskas, A. *Estetikos istorija. Antologija. Senovės rytai, antika*. Vilnius, 1999.
- Balys, J. *Lietuvių kalendorinės šventės*. Vilnius, 1993.
- Baltrėnienė, M.; Apanavičius, R. *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai*. Vilnius, 1991.
- Baltrėnienė, M. *Lietuvių liaudies instrumentai*, t. 1, 2. Vilnius, 1980.
- Blaževičius, P. „Vaikų žaislai ir žaidimai XIII–XVII a. Lietuvoje“. In: *Lietuvos archeologija*, t. 33. Vilnius, 2008.
- Bugailiškis, P. „Galvijų ganymas ir piemenų būklė“. In: *Gimtas kraštas*. Šiauliai, 1935, p. 266–273.
- Buračas, B. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius, 1993.
- Cristescu, C. „A cult instrument in Romania—the wooden plate“. In: *Jahrbuch für Volksliedforschung*, 39. Jahrg. Freiburg, 1994.
- Comisel, E.; Kahane, M.; Lupascu, M. *Document romanian folk archives. Roots*. The institute for ethnography and folklore „Constantin Brailoiu“, Bucharest, 1999.
- Čepienė, I. *Lietuvių liaudies vestuvių veikėjai*. Vilnius, 1977.
- Daukantas, S. *Raštai*, t. 1. Vilnius, 1976.
- Dundulienė, P. *Lietuvos etnologija*. Vilnius, 1991.
- Galaunė, P. *Lietuvių liaudies menas*, t. 3: *Medžio drožiniai*. Vilnius, 1958.
- Gimbutienė, M. *Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene*. Vilnius, 1994.
- Greimas, J. *Tautos atminties beiškant*. Vilnius-Chicago, 1990.

- Hornbostel, E. M.; Sachs, C. *Systematik der Musikinstrumente. Ein Versuch*. Leipzig, 1986.
- Jurkštas, V. „Senieji liaudies muzikos instrumentai“. In: *Kraštotyra*. Vilnius, 1970.
- Juška, A. *Suotbinė rėda*. Vilnius, 1955.
- Kapeleris, K. „Kaip senieji lietuvininkai gyveno“. In: *Lietuvininkai*. Vilnius, 1970.
- Karaška, A. „Pūslė“. In: *Muzikos enciklopedija*, t. 3. Vilnius, 2007, p. 165.
- Karaška, A. „Idiofonai“. In: *Muzikos enciklopedija*, t. 2. Vilnius, 2003, p. 10.
- Karaška, A. „Archeologiniai muzikos instrumentai Lietuvoje“. In: *Senovinė muzika ir dabartis*. Šiauliai, 1989.
- Karaška, A. „Idiofonai“. In: *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 2. Vilnius, 1986, p. 39.
- Karaška, A. „Dambrelis“. In: *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 1. Vilnius, 1985, p. 379.
- Lepneris, T. *Prūsų lietuvis*. Vilnius, 2011.
- Leng, L. *Slovenske ľudove hudobne nástroje*. Bratislava, 1967.
- Lopeta, V.; Kulevičius, S.; Budrys, R. *Užgavėnės Kurtuvėnuose*. Šiauliai, 2008.
- Midgley, R. *Pasaulio muzikos instrumentai*. Vilnius, 1999.
- Misevičienė, V. *Lietuvių liaudies dainų katalogas. Darbo dainos. Kalendorinių apeigų dainos*. Vilnius, 1972.
- Muktupāvels, V. *Tautas muzikas instrumenti Latvijas PSR teritorija*. Rīga, 1987.
- Nakienė, A.; Žarskienė, R. *Aukštaitijos dainos, sutartinės ir instrumentinė muzika. 1935–1941 metų fonografo įrašai*. Vilnius, 2004.
- Niemis, R. A. „Lietuviški vestuvių papročiai“. In: *Liaudies kūryba*, t. 3. Vilnius, 1992.
- Okulicz-Kozaryn, L. *Życie codzienne Prusów i Jaćwiegów*. Warszawa, 1983.
- Olędzki, S. *Polskie instrumenty ludowe*. Krakow, 1978.
- Paliulis, S. *Lietuvių liaudies instrumentinė muzika. Pučiamieji instrumentai*. Vilnius, 1959.
- Pliūraitė-Andrejevičienė, N. „Žaislai ir kai kurios žaidimų priemonės“. In: *Dievenišks*. Vilnius: Mintis, 1995, p. 321.
- Ruhig, Ph. *Littauisch-deutsches und deutsch-littauisches Lexikon*. Königsberg, 1747.
- Sachs, C. *Historia instrumentów muzycznych*. Warszawa, 1975.
- Sachs, C. *Handbuch der Musikinstrumentenkunde*. Leipzig, 1930.
- Steponavičienė, D. *Lietuvos valdovo dvaro prabanga*. Vilnius, 2007.
- Urbonavičienė, D. *Lietuvių apeiginė etnochoreografija*. Vilnius, 2000.
- Valančius, M. *Raštai*, t. 2. Vilnius, 1972.
- Vyčinas, E. „Lietuvių liaudies muzikos instrumentai ir jų analogai Broniaus Kutavičiaus kūryboje“. In: *Broniaus Kutavičiaus muzika. Praeinantis laikas*. Vilnius, 2008, p. 323–331.
- Vilys, G. „Klekėtų tipologija“. In: *Kūrybos erdvės*. Šiauliai, 2008, Nr. 8, p. 31–40.
- Vilys, G. „Lėkėtai – signalinis ganymo instrumentas“. In: *Kūrybos erdvės*. Šiauliai, 2005, Nr. 3, p. 20–24.
- Vilys, G. „Šiaurės rytų Europos tautų signalinės lentos“. In: *Darbai ir dienos*, t. 25. Kaunas, 2001, p. 71–92.
- Vilys, G. „Šiaurės rytų Europos tautų signalinių lentų signalai ir jų sandara“. In: *Lietuvos muzikologija*, t. 1. Vilnius, 2000, p. 120–129.
- Vilys, G. „Muzikantai ir šeiminkės – samdomi suvalkiečių vestuvių veikėjai“. In: *Liaudies kultūra*, 1996, Nr. 2, p. 36–38.
- Vilys, G. „Šyvio“ šokdinimas Vakarų Suvalkijoje“. In: *Liaudies kultūra*, 1993, Nr. 6, p. 8–9.
- Vyšniauskaitė, A. „Dieveniškių senieji šeimos papročiai“. In: *Dievenišks*. Vilnius, 1995, p. 362.
- Vyšniauskaitė, A. „Vedybos“. In: *Lietuvių šeima ir papročiai*. Vilnius, 1995, p. 303.
- Vitauskas, A. „Liaudies technika ir išmislai“. In: *Gimtasis kraštas*. Šiauliai, 1938, Nr. 1–2, p. 237–239.
- Величкина, О. „Музыкальный инструмент и человеческое тело“. In: *Тело в русской культуре*. Сб. Статей, сост. Г. Кабакова и Ф. Конт, М.: НАО, 2005, p. 161–176.
- Визитиу, Жан. *Молдавские народные музыкальные инструменты*. Кишинев, 1985.
- Элиаде, М. *Шаманизм. Архаические техники экстаза*. София, 1998.

Sutrupinimai

ČtLD – *Lietuvių liaudies dainos*. Rinktinė. Sudarė J. Čiurlionytė, Vilnius, 1955.

JLD – Juška, A. *Lietuviškos dainos*, t. 3, Vilnius, 1954.

LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. 1–20, 1941–2002. Elektroninis variantas. Redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005, www.lkz.lt.

Summary

Lithuanian idiophones have not been extensively researched. Although widely spread these instruments do not seem to be very interesting for Lithuanian scholars. G. Vilys who has written many papers about Lithuanian idiophones is an exception.

The oldest written sources about idiophones in Lithuania date to the 18th century. The material about Lithuanian idiophones is found not only in ethno musicological but also in ethnological and archaeological sources. Linguistic, ethnological, archaeological and ethno musicological data add together and create a precise picture of Lithuanian idiophones.

The classification of idiophones is a very new and difficult issue. The first Lithuanian researchers who based themselves on the system of C. Sachs and E. M. Hornbostel were M. Baltrėnienė, R. Apanavičius and A. Karaška. In this system idiophones are divided into four main sub-categories. In 1986 Karaška divided them into seven main sub-categories.

This paper is based on the new system from the book by R. Midgley “Musical Instruments of the World, An Illustrated Encyclopedia”. In this book idiophones are divided into eight sub-categories. Stamped idiophones in Lithuanian are rare and Lithuanian idiophones are also divided into seven main sub-categories:

1. Stamping idiophones,
2. Shaken (rattle) idiophones,
3. Percussion idiophones,
4. Concussion idiophones,
5. Friction idiophones,
6. Scraped idiophones,
7. Plucked idiophones.